

(Приказ књиге „Шиптарски геноцид над Србима у 20. веку/Документа Архиве Епархије рашко-призренске и косовскометохијске“/“Albanian Genocide of the Serbs in the Twentieth Century/Documents of the Archives of the Diocese of Ras-Prizren and Kosovo-Metohija“, *Жаго р* Београд 2011, преводилац Косара Гавриловић, стр. 951)

„Косово је средиште и судбоносни чвор српске историје и уједно њен најдубљи и највиши смисао. Нераскидна веза између земаљске и небеске Србије. И докле год буде Срба, сва њихова драма ће се збивати око те осе.“

Марко С. Марковић

У свести нашег народа, албанска колонизација српских земаља, од 17. века до данас, оставила је „крвави траг насиља“, независно од појединачних случајева добре сарадње између Срба и Албанаца. [\[1\]](#) Због учесталог и прекомерног пљачкања, архимандрит дечански Серафим Ристић, почетком 1859. године, молио је руског цара Александра II да заштити манастир Дечане од дивљих и свирепих Арнаута, „који се Бога не боје, а царске турске заповести не слушају“. Игуман Серафим, такође, 1860. године, проследио је султану Абдул-Азису и европским силама повећи меморандум, наводећи у њему бројне примере насиља албанских муслимана, што је 1864. године објављено у брошури „Плач Старе Србије“. [\[2\]](#) Последње две деценије 19. века и прве

године 20. века обележене су најтежим прогоном и физичким уништавањем српског живља, у чему треба видети планску намеру да се створи

етнички чисто

Косово као

албанска земља

у складу са програмом Призренске лиге.

[3]

Документацију о злочинима над српским народом, Министарство иностраних дела Краљевине Србије објавило је 1899. године, под насловом „Преписка о арбанашким насиљима у Старој Србији 1898-1899“. [4] Дипломатски напори да се како-тако заштити српски народ и спречи масовно иселјавање са Косова нису уродили плодом; у акцији разоружавања Срба 1901. године дошло је до великог покоља наших сународника, при чему је Иса Бољетинац имао најистакнутију улогу.

[5]

Албански прваци успротивили су се 1902. године побољшању положаја хришћанске раје у Турској; у њиховој побуни из 1903. убијен је руски конзул Г. С. Шчербина, после чега је српска влада почела да наоружава српско становништво и организује комитске одреде.

[6]

Следећи овакве примере, владика рашко-призренски Артемије (Радосављевић) објавио је 2008. године књигу докумената „Шиптарски геноцид над Србима у 20. веку/Документа Архиве Епархије рашко-призренске и косовскометохијске“, која се прошле године појавила у српско-енглеском издању. Од објављивања изворника ситуација се знатно променила, јер је фебруара 2010. године Синод СПЦ привремено удаљио Артемија са епископске катедре, а у мају исте године Сабор СПЦ уклонио га је и са тог места, да би га исти орган у новембру 2010. године лишио епископског чина и вратио у ред монаха, што Артемије никада није признао, представљајући себе епископом рашко-призренским у прогонству.

Тадашњи епископ Артемије помиње у предговору да је после јуна 1999. године, силом прилика, седиште епископије пребачено из Призрена у Грачаницу. Немачки КФОР у Призрену се и писмено обавезао да ће чувати зграду Епископије, Богословију и манастир Светих Архангела, као и богату епархијску архиву. На срећу, архива је 15. марта 2004. године пребачена у Грачаницу, а већ следећег дана уследио је мартовски погром над српским народом. Зграда Епископије спаљена је 17. марта, као и све

призренске светиње. Сређивање архиве, сазнајемо из предговора, обавила је Славица Радовановић и њени сарадници из Координационог центра за КиМ. Из архивске грађе узето је 215 докумената и од њих састављена књига „Шиптарски геноцид над Србима у 20. веку“.

„Та сведочанства описују континуиране нападе и атакe припадника албанске националне мањине на Србе, на њихове животе, веру, образ и поштење, на цркве и манастире, а посебно на манастирску имовину“, наводи тадашњи владика Артемије.

Према његовом мишљењу, у питању је геноцид над српским народом, који се није догађао само у ратним временима, већ и у мирnodопским периодима. Упориште за своју квалификацију Артемије налази у Конвенцији УН о геноциду (члан 2), где се под геноцидним актима подразумева: убијање чланова групе, проузроковање озбиљне телесне и менталне штете припадницима групе, намерно стварање услова живота срачунатих да се доведе до физичког уништења читаве групе или њених делова, наметање одређених мера чији је циљ да се у склопу групе спречи рађање, као и присилно премештање деце из једне у другу групу. Наравно, све са циљем да се, у целисти или делимично, уништи национална, етничка, расна или верска група. Артемије пише да су дела из свих тачака, осим последње, извршена над нашим народом на КиМ у 20. веку.

Књига је, како истиче тадашњи епископ Артемије, припремана три године. Својим садржајем, она, заправо, покрива период од 1919. до 1989. године. Нема, дакле, у њој ничега са почетка 20. века, иако је то раздобље обележено тешким терором над српским народом.

„Изабрали смо само оне документе који јасно и недвосмислено сведоче и упућују поруку свима којима је књига намењена, о грандиозним размерама злочина почињених над Србима Косова и Метохије, њиховој духовној и културној баштини, као и на покретној и непокретној имовини, током 20. века“, пише Артемије.

Тадашњи епископ рашко-призренски навео је још и то да се у књизи не могу наћи документи од 1991. године и даље, јер период његовог еписковања „није обухваћен овом књигом из разумљивих разлога“. О каквим се разлозима ради, ништа није речено. Не знајући шта све од докумената постоји у архиви Епископије рашко-призренске, можемо рећи да је права штета што последња деценија 20. века није покривена, мада ћемо

видети да одређених пропуста има и у периодима на које се односе објављени документи. [Иначе, један од најпотреснијих примера геноцида над српским народом на Косову и Метохији дала је у свом документарцу „Кула Гарића“ (1999) редитељка Јелена Бојовић. [\[7\]](#)]

Завршавајући поговор, епископ Артемије, о Видовдану 2008. године, оцењује да ова књига „представља глас савести и погажене правде који вапије на небо“, посебно у ситуацији кад светски моћници покушавају да све шиптарске злочине, како прошле тако и најновије, награде независношћу Косова.

„Порука ове књиге упућена свима који настоје да Косово отргну од Србије могла би се сажети у једну једину реченицу: нема те цене којом се Косово може платити, и нема тог добра које Србима Косово може заменити“, закључује Артемије.

Констатација је очекивана и препознатљива за некога ко је настављач видовданске етике Аве Јустина Ћелијског.

Први део књиге, „Шиптарски злочини над Србима до 1941. године“, започиње извештајем о покољу над српским војницима у манастиру Светог Марка Коришког 1915. године, који је сачињен средином 1920. године. Затим следи документ из 1933. године о шиптарским насртајима на манастир Девич, а на крају тог кратког дела наша се молба за помоћ коју је Одбор за подизање заветног храма у Ћаковици упутио министру двора, с почетка 1941. године. (!?)

Други део, „Уништавање српских цркава од Шиптара у Другом светском рату“ садржи документе о сечи манастирске шуме у манастиру Светог Марка Коришког, рушењу манастира Девич... Нагло се почињу користити документи настали после Другог светског рата, који пружају информације о ратним руинама по Епископији рашко-призренској и исељавању српског становништва.

Трећи део, „Зверства Шиптара и затирање српства у периоду 1941-1945“, садржи много вредније документе, који су састављени после Другог светског рата као извештаји надлежним црквеним органима. У њима се може прочитати како је изгледао немачки улазак у Приштину, затим пљачкање Срба од стране муслиманског становништва, италијанска окупација... Наводе се и имена побијених Срба од стране Арнаута. Помиње се интернирање Срба у логоре у Албанији и Италији. Некад се наводи и лично искуство, као што је урадио свештеник који је био у приштинском и бечком логору.

Из докумената се види да је албански комитет у марту 1944. године иселио целокупни српски живаљ из села Горњег Добрева, око 64 дома, а из Косова Поља око 126 домова, чији су се укућани упутили у централну Србију.

Не избегава се чињеница да је за време рата било и поштених Шиптара, који су имали храбрости да заштите Србе, али таквих није било много. Истиче се да су после капитулације Италије наступила тешка страдања за српски народ, јер су „Немци дали неограничену власт Шиптарима“. Сазнајемо да су Албанци убили јеромонаха Александра Перовића, да је жандарм Тихомир Аздејковић брутално убијен, као и Чедомир Крстић и др. Извештаји су у овом делу обимнији и детаљнији, наводе се и имена зликоваца. У њима се помињу Срби које су Немци обесили и стрељали.

Четврти део, „Нова насиља Шиптара и комунистичког режима 1946-1982“, садржи извештаје о стању после Другог светског рата на Косову и Метохији. У њима налазимо податке како је УДБА одузимала материјал који су свештеници сакупљали за Свети архијерејски синод, али и сумње да неки свештеници обавештавају УДБУ о стању унутар Српске православне цркве. Има извештаја о сечи шуме, понашању судских власти итд. Сестринство манастира Девича било је нарочито изложено пуштању стоке у манастирско жито, претњама и физичким нападима итд.

У неким извештајима налазимо податке о исељавању, с наглашавањем да до тога долази не због насиља, него из економских разлога. Постоје подаци о послератном стању у различитим парохијама, где се набрајају исељени домови, погинула лица, претучени, порушене куће и цркве, уништена стока и друга материјална штета. Наводи се и ружно одношење шиптарске омладине према српским свештеницима и указује на рапидно размножавање албанске популације. Може се сазнати да је о насиљу грађана албанске националности Свети архијерејски синод 1969. године обавестио председника СФРЈ Јосипа Броза Тита, тражећи од њега заштиту, а о положају српског народа на Косову и Метохији обавештаван је и председник СИБ-а Џемал Биједић.

Нарочито су важни извештаји епископа Павла, потоњег српског патријарха, који ће упорно информисати црквене и државне органе о шиптарским недељима чињеним према српском народу. Епископ Павле био је писмен и образован, знао је да уобличи извештаје које добија и да их онда упути надлежним органима, на пример Извршном већу АП Косово. Непрестано је у својим представкама указивао на акте шовинизма, националне и верске нетрпељивости. У књизи постоји и његово писмо Али Шукрији, председнику Председништва САП Косово, у коме га информише да постојеће насиље и осећај угрожености изазива одсељавање православног живља са територије Косова.

Исто тако, епископ Павле обавештава Синод о састанку са Али Шукријом, на коме му је рекао „да је систематски притисак који један број грађана албанске националности врши над православним верницима главни узрок њиховом исељавању“, што је неуставно и незаконито, али да, поред тога, има исељавања мотивисаног економским разлозима, бољим запослењем итд.

Пети део носи назив „Нова насиља Шиптара и комунистичког режима 1983-1988“. У њему игуман Сава, намесник манастира Гориоч, обавештава епископа Павла да је 3. марта 1983. године непознати младић покушао да силује монахињу Ану, иначе старицу, о чему епископ Павле 19. марта 1983. године обавештава Комисију за односе са верским заједницама САП Косово и Синод СПЦ. Наводи се, такође, да су монахињу Херувиму напала албанска деца и да је упаљено сено манастира Девич...

Епископ Павле обавестио је Извршно веће САП Косова о силовањима једне жене и једне девојчице српске националности, која су починили Албанци. У име Синода, патријарх Герман писао је Комисији САП Косова за односе са верским заједницама, тражећи да сазна да ли има „икаких изгледа да се српском православном народу, његовој имовини и светињама омогући миран и безбедан живот, онако како је то загарантовано Уставом СФРЈ“.

У Додатку 1, који носи назив „Статистички подаци о Епархији рашко-призренској из 1948 и 1953. године“, може се видети како епископ Владимир, 8. октобра 1948. године, извештава Синод да у Епархији рашко-призренској има 84.956 мушких и 84.722 женска верника, тј. свега 169.678. Епископ Владимир, 10. марта 1953. године, преноси архијерејским намесницима став Синода да давање података о вероисповести на попису становништва нема никакву политичку позадину, већ утврђивање стварног стања вероисповести, али да и парохијски свештеници треба надлежном архијереју да доставе

„што је могуће тачнији извештај о бројном стању православних у подручним им парохијама“.

У Додатку 2, под насловом „Епископи XX века“, налазе се основни подаци о епископима Серафиму Јовановићу (1928-1945), Владимиру Рајићу (1947-1956), Павлу Стојчевићу (1957-1990) и његовом наследнику Артемију Радосављевићу.

Додатак 3 је, у ствари, списак докумената.

Поговор за српско-енглеско издање написала је Косара Гавриловић. У њему Гавриловићева напомиње да је октобра 2008. године, у манастиру Грачаница, примила благослов владике Артемија да преведе српски изворник на енглески језик, како би тај документарни материјал био доступан и иностраним истраживачима.

„Сматрали смо да би енглеско издање тог материјала могло да буде од помоћи и српским историчарима, публицистима, новинарима и дипломатама да упуте своје иностране колеге у право стање ствари на Косову и Метохији током 20. века, посебно током његове друге половине“, пише Гавриловићева.

Гавриловићева је објаснила да је одлука да се књига објави двојезично, паралелно на српском и енглеском, дошла и због тога што је првобитно издање на српском језику остало неподељено у манастиру Грачаница и отуда није допрло до шире јавности. Затим пише како је договорено да се двојезичном издању дода и именски регистар, што је у принципу корисна ствар. О самој структури књиге, Гавриловићева није изрекла никакав критички суд.

Иако не сумњамо у честите намере састављача књиге, треба рећи да у њој нема ни помена о неким важним догађајима, какав је, на пример, пожар у Пећкој патријаршији, када је 16. марта 1981. године потпуно изгорео њен стари конак. Пожару су, 11. марта 1981. године, претходиле студентске демонстрације, а нереди су се у наредним данима

проширили и на остала места на Косову и Метохији. [8] Морамо приметити да је овакав пропуст несхватљив и да се не може ничим оправдати. Просто је невероватно да о томе нема ниједног извештаја епископа рашко-призренског Павла, а и да такав извештај стварно не постоји, требало је у предговору објаснити шта је посреди.

У вези с тим догађајем, осврнућемо се на једно писмо патријарха Германа, упућено Добривоју Видићу. [9] Патријарх Герман у њему обавештава Видића да је у Нину, од 8. новембра 1981. године, прочитао да су због пожара у Пећкој патријаршији поднесене кривичне пријаве против Слободана Микића, дипломираног правника и архитекте који је надзирао оправку крова, као и Андрије Костића, извођача радова обављених 1976. године у Пећкој патријаршији, јер су они тобоже кривци за пожар у старом конаку.

Став патријарха Германа је да се ту ради о новом виду „притиска да се Срби иселе с Косова“, при чему патријарх одбацује могућност да су димњаци лоше направљени, јер би у том случају до пожара дошло раније, додајући томе тврдње монахиња да се пожар појавио на два места која су међусобно удаљена више од тридесет метара.

„Све то указује да пожар није настао од `неисправних` димњака, који су после завршених радова на крову конака 1976. године комисијски примљени као исправни, већ да га је подметнула људска рука. А чија је рука – дужност је надлежних органа да пронађу и утврде.

По логици ствари и здравом разуму, пожар у старом манастирском конаку није случајан, нити је избио услед неке `зидарске грешке` 1976. године, већ је то злонамерни акт неког коме је у датом моменту то требало“, стоји у писму патријарха Германа, који на крају позива Видића да спречи прогон невиних лица.

Осим тога, у књизи се не може наћи ни извештај о убиству Данијела Милинчића, кога је у наручју мајке Данице убио Муса Ферати. [10] Нема ничега о случају Ђорђа Мартиновића из Гњилана, коме су албански сепаратисти, 1. маја 1985. године, набили колац са флашом у утробу. Поводом тога, крајње морбидно понео се Стане Доланц, савезни министар унутрашњих послова, који је на ТВ Љубљана 1987. године изјавио да је за њега случај Мартиновић завршен, јер се сам повредио, и да је Мартиновић „први српски самурај који је над собом извршио харакири“.

[11]

Све у свему, српско-енглеско издање књиге „Шиптарски геноцид над Србима у 20. веку/Документа Архиве Епархије рашко-призренске и косовскометохијске“ садржи одређен број важних докумената, који заиста могу користити истраживачима, домаћим или страним, свеједно. Међутим, сенку на овај замашан пројекат баца изостављање одређених догађаја и докумената. У случају њиховог недостатка у епархијској архиви, сматрамо да је требало пружити адекватно објашњење у предговору. Отуда смо мишљења да је пре конципирања књиге бивши епископ рашко-призренски Артемије морао да се консултује с неким професионалним историчарем, кога би најпре упознао са архивским документима и који би му онда помогао у избору грађе и састављању књиге. У сваком случају, постоје и извештаји Сабора које је требало прочитати и по потреби пренети. Да је то на време урађено, убеђени смо да би слика геноцидног понашања албанских екстремиста и сепаратиста на Косову и Метохији била потпунија и кориснија од издања на које смо се осврнули.

На страдања српског живља на том простору из бројних разлога треба стално подсећати, иако данас има историчара, као што је нпр. Милан Ристовић, који сматрају да би било најпрагматичније у потпуности се одрећи Косова, [\[12\]](#) при чему се, из ко зна којих побуда, пренебрегавају албанска настојања да своју експанзију спроведу на принципима Призренске лиге и територија које су тада захтевали.

[\[1\]](#) Димитрије Богдановић, „Књига о Косову“, Војноиздавачки завод – Народна књига, Београд 1999, стр. 131.

[\[2\]](#) Исто, стр. 154.

[\[3\]](#) Исто, стр. 174.

[\[4\]](#) Исто, стр. 177.

[\[5\]](#) Исто, стр. 181.

[6] Исто, стр. 182.

[7] Јелена Бојовић, „Приче о живим српским митовима“ (интервју, разговарао Добрица Гајић), *Погледи*, број 258, јун 2003, стр. 20-21

[8] Димитрије Богдановић, исто, стр. 293.

[9] У поседу смо фотокопије тог писма, које је 23. новембра 1981. године патријарх Герман упутио председнику Председништва СР Србије Добривоју Видићу.

[10] Димитрије Богдановић, исто, стр. 298.

[11] <http://www.riznicasrpska.net/istorija/index.php?topic=21.0>

[12] Милан Ристовић, „Историја и свакодневица“, *Време*, број 1102, 14 фебруар 2012, стр. 44-46.